

ГАЛИНА БОДНАР,

кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (79000, Львів, вул. Університетська, 1)

HALYNA BODNAR,

Candidate of Sciences in History, Associate Professor at the Mykhailo Hrushevskyyi Department of Contemporary History of Ukraine, Faculty of History, Ivan Franko National University of Lviv (1, Universytetska St., Lviv, 79000)

halyna.bod@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7972-8111>

Покоління незалежності в Революції Гідності

Упродовж короткого часу по Революції Гідності не бракує наукових досліджень з її вивчення (з останніх: [Революція Гідності, 2020; Ukraine's Euromaidan, 2015; Шор, 2018]), досить представницькою є й джерельна база [Майдан. Свідчення, 2016; Літопис самовидців, 2014; Майдан від першої особи, 2015; Майдан від першої особи, 2016; Майдан від першої особи, 2017, 2018]. Зібрані матеріали дають змогу виокремити розповіді окремих категорій учасників й ретельно придивитися до них. Зокрема, йдеться про ровесників незалежності — перше покоління, що народилося в незалежній Україні. Зробити це варто переважно для того, щоб відтворити мотивацію їхньої участі у подіях 2013–2014 років, їхні настрої, уявлення, очікування, емоції та набутий досвід.

Наразі зосередимося лише на порізненій фракції ровесників незалежності — тих, хто став і залишився по цю сторону вже не уявної лінії розколу, що пройшла територією України. Історикам і соціологам ще тільки належить з'ясувати уподобання і прагнення тих однолітків держави, хто залишився осторонь і байдужим, а також тих, хто виступив проти. Тобто для створення повної картини треба описати ще й конфлікт всередині цієї вікової когорти, відмінності в умонастроях, ставленні, установках, поведінці принаймні цих трьох окремих її елементів.

За основу, отже, взято записи за участі авторки, що тривали впродовж квітня 2015 — жовтня 2018 року в рамках всеукраїнського проекту Українського інституту національної пам'яті «Майдан: усна історія», в якому представлені всі області України та АР Крим. Бесіди проведено із застосуванням напівструктурованого тематичного інтерв'ю, яке складалося з двох частин: наративної (віль-

ної розповіді) та структурованої (відповіді на запитання). На першу, фактично не обмежену в часі, припадала більша частина спогадів, а додаткові запитання були здебільшого прив'язаними до нарації респондента/-ки.

Третина записів (415 інтерв'ю) ввійшли до збірки «Майдан від першої особи» у двох частинах [Майдан від першої особи, 2017, 2018]. Це добірка інтерв'ю з активними учасниками, що їх обрали для публікації серед усіх інших записаних у конкретній області (1200 інтерв'ю загалом по Україні). Вік, стать та інші параметри не були визначальними при доборі оповідачів/-ок: ними могли бути ті, хто в різний спосіб долучався до того чи іншого регіонального майдану, і ті, хто брав участь і в київському, і в регіональному. З 415 записів на кожную область припало в середньому по 2–3 інтерв'ю з особами, народженими на зламі 1980–1990-х років (загалом 59). Це спогади 37 чоловіків і 22 жінок. Серед них 26 осіб були головами і представниками/представницями громадських організацій чи ініціатив, їхніх регіональних осередків та члени/членкині політичних партій. 21 особа — журналісти, вчителі, приватні підприємці, державні службовці, дизайнери, програмісти, науковий співробітник, дитяча аніматорка, організатор освітніх проєктів і таборів для молоді. 12 осіб — студенти та аспіранти вищих навчальних закладів.

Зрозуміло, що йтиметься про тодішнє бачення і сприйняття Революції Гідності, про моментальний зріз свідомості покоління без тих корекцій, які неминуче відбуваються з плином часу з огляду на невідступну розбіжність очікувань і мрій з реаліями, що постають з якихось непідвладних окремим особам причин. І завжди більшу увагу інформанти приділяли київському Майданові, адже головні події відбувалися там, при цьому вони свідомі щодо відмінностей між подіями у столиці і на місцях.

«За гідне життя»: мотивація і початок протестів восени 2013 року

Несподіване рішення відмовитися від асоціації України з Євросоюзом збурило громадянське суспільство і вивело тисячі мітингувальників на вулиці. Для покоління незалежності угода про асоціацію з ЄС давала «надію, що стане краще», відмова ж від її підписання засвідчила, що «обрубали майбутнє і нас завернули в інший бік» (Маркіян, Львівська обл.), що «відбудуватиметься розворот у бік Росії й Митного союзу, а значить, і подальшої русифікації» (Олена, Кіровоградська обл.). Деякі з оповідачів/-ок сприйняли звістку про скасування угоди досить болісно, «як особисту образу» — «розплакалася, у мене був жадливий стан, мені так було прикро» (Юлія, Чернівецька обл.), «я був злий, дуже злий — словами навіть не передати» (Богдан, Закарпатська обл.). Часто респонденти апелювали до власного досвіду перебування в країнах ЄС з високим рівнем життя населення.

Утім не всі учасники тих подій були прихильниками євроінтеграційного курсу, покоління ровесників незалежності було і залишається неоднорідним за зовнішньополітичними орієнтаціями: «ніколи не був за вступ у Європейський Союз» (Андрій, Сумська обл.), «скептично до цього ставився» (Максим, Запорізька обл.), «бачив у цій інтеграції не тільки плюси, а й купу мінусів» (Ро-

ман, Львівська обл.). Вони були не «за» європейський вибір, а «проти» режиму Януковича, тотальної корупції, згортання демократичних прав і свобод. Політичний маневр влади сприймався як «знущення і нівелювання всіх цінностей, особливо конституційних — про те, що народ у нас є джерелом влади» (Тетяна, Полтавська обл.). Йшлося про «цілком несправедливий, бандитський і злочинний режим тодішнього президента» (Олексій, Миколаївська обл.), про те, «щоб прибрати цю криваву систему» (Іван, Херсонська обл.), і «що жорсткіше закручувалися гайки, то голосніше і різкіше доводилося протестувати» (Віра, Одеська обл.).

Осінь 2013 року відчувалася, а потім і згадувалася як час голосно заявленої потреби в докорінних якісних змінах як на локальному, так і на загальному рівні: «бачила, наскільки цій країні, зокрема й цьому місту [Миколаєву], потрібні зміни на краще» (Євгенія, Миколаївська обл.), «наша Україна стала незалежною 20 з гаком років тому, але, за великим рахунком, нічого в країні не зроблено. Вона так і залишається пострадянською. Але рано чи пізно треба виходити з цього стану, необхідно щось змінювати» (Тетяна, Полтавська обл.), «[в Криму] постало питання: ми хочемо і далі так жити, не маючи нормальної влади, яка любить і цінує своїх громадян? Чи давайте щось змінювати?» (Ісмаїл, АР Крим), «Запорізький Майдан почався раніше, ніж по всій Україні. У нас події почалися з акцій протесту проти тієї системи, що існувала, — проти тодішнього мера Олександра Сіна, проти всієї верхівки на місцях, проти “влади смотрящих”» (Андрій, Запорізька обл.).

«За що?»: ніч на 30 листопада 2013 року

У публікаціях на тему подій осені 2013 — зими 2014 року є дві критичні дати. Ніч на 30 листопада 2013 року — побиття бійцями загонів особливого призначення МВС «Беркут» протестувальників (переважно студентської молоді), що трактується як переломний момент, що змістив акцент протестів із проєвропейського на антивладний [Шведа, 2014]. Друга дата — 16 січня 2014 року, коли Верховна Рада ухвалила закони, які суттєво звужували права і свободи громадян, тож протестувальники відтоді виявлялися перед загрозою кримінального переслідування. З цього часу відмова від асоціації України з Євросоюзом «відійшла на другий план і Євромайдан почав переростати в Революцію Гідності» [Кульчицький, 2020: с. 179]. В усній же історії тих подій ішлося насамперед і значно більше про побиття в ніч на 30 листопада 2013 року.

Для більшості ровесників незалежності саме тоді Євромайдан переріс у Революцію Гідності. «Шок» — описують вони свій стан від звістки про події в ніч на 30 листопада: «я був шокований», «в мене був такий шок», «кадри, справді шокуючі», «жах», «це було, звісно, шоком». Закрадалися сумніви, чи справді ці кадри з Києва — можливо, «з іншої країни чи якогось фільму», «незрозуміло було, що відбувалося». Тих, хто не брав активної участі у протестах до цього часу (а таких було чимало), вивели на майдани прагнення справедливості та гнів. «Я хотіла щось змінювати, у мене було велике, неймовірне бажання» (Аліна, Рівненська обл.), «чіткого плану не було, але ми розуміли, що так залишити це не можна» (Юлія, Чернівецька обл.). «Що тоді дуже вразило, і це дуже ідео-

логічно зіграло проти влади, — ділився учасник із Запоріжжя, — поширилася чутка, що вперше з часів монголо-татарської навали київські собори дзвонили у дзвони, сповіщаючи про небезпеку. І вперше стіни собору прихистили людей від тієї небезпеки. Коли автобуси з “Беркутом” почали під’їжджати під Михайлівський собор, священники запустили всіх [протестувальників] усередину, зачинили ворота і почали дзвонити у дзвони» (Андрій, Запорізька обл.).

Не залишилися поза увагою респондентів і закони 16 січня. На них, як на стимул до мобілізації, вказували оповідачі з Харкова і Кропивницького. Один із харківських учасників ділився, що до того моменту якимось одним разом «прийшов, постояв, послухав і пішов, бо вважав, що повториться сценарій 2004–2005 років, нічого не зміниться», проте після трагічних подій на вулиці Грушевського 19–22 січня «почав розуміти, що влада прагне встановити в нас відверто авторитарний режим» (Кирило, Харківська обл.); «Ми усвідомили, що назад дороги немає. Тоді ми зрозуміли: або нас усіх “закриють” і знищать, або ми можемо» (Андрій, Кіровоградська обл.).

«З київського Майдану ми поверталися інші»: столиця — регіони

Покоління незалежності, здебільшого чоловіки, ділилося спогадами про різні майдани — київський і регіональний. Поїздки до Києва були частими і необхідними — на столичний Майдан їхали, адже «основні події відбувалися там», «їздили за тим вогником, поверталися і намагалися його підтримувати тут» (Андрій, Сумська обл.), «ти їхав туди з одними думками, а вертався з абсолютно іншими, з іншими цінностями» (Любомир, Львівська обл.). Згадували різьку відмінність, наприклад, київського і львівського майданів — «Ти бачив там [у Києві] дим, вогонь, повертався сюди [до Львова] — а тут спокійно, тут усе добре, тут і далі співають...» (Любомир, Львівська обл.). Для більшості повернення додому (навіть на кілька днів) було моральним відпочинком, своєрідною перезарядкою. І навпаки, поїздки деяких організаторів локальних майданів до столиці дозволяли їм «відпочити». «Київ для нас — це була така собі відпустка, — ділилася співкоординаторка ужгородського Євромайдану, дитяча аніматорка. — Не тому, що нас з Ужгорода не відпускали чи боялися, а тому, що треба було тримати наш ужгородський Майдан. Треба було, щоб хтось з організаторів весь час був тут. То Київ у нас був як відпустка, ми вже там не займалися організаційними справами — двіжували, були на барикадах» (Надія, Закарпатська обл.).

Кримському татарині, співкоординаторові кримського Євромайдану, приватному підприємцеві важливо було показати, коли їхав до Києва, що «в Криму також є Майдан» (Ісмаїл, АР Крим). Оповідачі ділилися своїми враженнями про те, як змінювалися їхні міста — Донецьк, Ужгород, Запоріжжя. Ужгород, центр Закарпаття, який був «ніби відірваний від патріотизму, від усієї України», а зараз «ідентифікує себе як частину України». У Запоріжжі дійшло до охорони прапора України біля облдержадміністрації; таке, як припускав оповідач, могло відбуватися в 1990–1991 роках. Відповідні висловлювання зведено у своєрідну таблицю.

«Крим сам може давати імпульс подіям»	«Харків на мене справив велике враження»	«Ми — частина України»
<p>Особисто для мене переломним етапом стало те, що ми надрукували в Криму газету «Думка» — про наш Євромайдан. І приїхали наприкінці грудня до Києва, де стали її роздавати людям. Я так розумію, що тоді була певна стагнація у протестних настроях, і коли ми приїхали з Криму і привезли газету, то цим сказали: «Ми теж з вами». [...] Для мене це означало, що є люди, яким треба сказати, що в Криму також є Майдан. Бо ж вони думали, що Крим такий проросійський, пасивний, і його треба тягти. А виявилось, що Крим сам може давати імпульс подіям. І я впевнений, багато людей завдяки цьому ще раз повірили, що вони не просто там стоять (Ісмаїл, АР Крим)</p>	<p>Мені доводилося бути на Майдані у Харкові — під час форуму Євромайданів. І Харків на мене справив велике враження, тому що мужність організаторів цього форуму була надзвичайна. Я відчув різницю: наскільки складніше проводити Майдан у такому місті, як Харків, де влада робить усе, щоб люди не могли нормально організувати протести. [...] Насправді було страшно. Щоб провести зібрання, довелося змінити три локації. Тітушки постійно нападали. Порівняно з Харковом у Чернівцях умови були, можна сказати, тепличні. Але зрозуміло, що влада в нас так само виступала проти майданівців (Тарас, Чернівецька обл.)</p>	<p>[Про донецький Майдан]. Було видно, що у людей з'явилася надія і що вони готові заради цього жертвувати особистим часом, власними якимось речами — щоб полегшити долю один одного, щоб зробити менш обтяжливою нашу боротьбу (Артур, Донецька обл.).</p> <p>29-го [листопада] ми проводили великий марш, зібрали, за нашими підрахунками, близько 5 тисяч осіб. Ішли містом, люди скандували: «Слава Україні! — Героям слава!». Це було дуже приємно, мене вразила така патріотична атмосфера. Бо дуже давно відчувалося, що Закарпаття ніби відірване від патріотизму, від усієї України. Хоча ми — Західна Україна, але на виборах у нас завжди вигравала Партія регіонів. І я був дуже радий, що нарешті, може, щось у нас змінюється (Тарас, Закарпатська обл.).</p> <p>Після Майдану Закарпаття ідентифікує себе як частину України. [...] [Люди] розуміють, що таке Україна, що таке вишиванка, хто такі герої (Надія, Закарпатська обл.).</p> <p>Якось так сталося, що ми зустрілися біля головноштамту і охороняли прапор біля облдержадміністрації. Тоді всіяка наволоч каталася по облцентрах і зривала прапори: Харків, Дніпро, Донецьк, Луганськ... Пам'ятаю, в той день привезли жовто-синю стрічку, ми порізали її ножиками перочинними, які були в нас у кишенях, — криво, звісно, порізали. І пов'язали на рукав, лівий. Ми були хто в чому. У звичайному одязі, побутовому, з жовто-блакитними стрічками. Такого ще ніколи не було в Запоріжжі.</p> <p>Якщо і було, то, може, в 1990–1991 роках — не знаю, не пам'ятаю, я був тоді маленький. І ми обороняли прапор.[...] Якщо раніше український прапор сприймався радше як відхилення, [...] то нині це норма. [...] А вишиванка взагалі стала майже уніформною на свята (Максим, Запорізька обл.)</p>

Майдан сприймали як простір солідарності, згадували його атмосферу — дружню, щирі і справжню, де всі були рівні: «Я знала, що як я прийду туди, завжди знайду підтримку, мені завжди допоможуть, і я знала, що там хороші люди» (Аліна, Рівненська обл.); «Ми були як одне ціле. [...] Ти розумів, що ти не

сам, що ти — у великому моноліті, який рухається в одному напрямі» (Любомир, Львівська обл.).

**«Цей протест не придушити силою»:
новий досвід, виклики і небезпеки в регіонах**

Для всіх нові завдання були викликом і новим досвідом. «Ми намагалися десь обмінюватися інформацією, десь допомагати, тому що для багатьох із нас усе це було доволі нове», — пригадувала співкоординаторка миколаївського Майдану (Євгенія, Миколаївська обл.). Зорганізовуючи роботу майданів у регіонах, молоді активісти відважувалися і відкривали для себе нові ніші, ризикували й досягали успіху. До них прийшло публічне визнання, їх почали впізнавати.

«Нам вдалося це зробити»

Ми організували флешмоб — стали у формі літер «ЄС». Відчувався великий позитив, і тоді ми зрозуміли, що такі підірвали з місця молодь. Це була ейфорія, дуже сильна, тому що раніше такого не було, ми такого ще не робили, і нам це вдалося. Ці тисячі студентів, які в Луцьку ніколи не виходять на акції, вони взяли і прийшли (Майя, Волинська обл.).

Ми ходили по факультетах Ужгородського національного університету, і я тоді вперше в житті до рук узяла рупор. Це було неймовірне відчуття. Ми зайшли в аудиторію. Спочатку було дуже страшно — могли сприйняти неправильно: якась дівчинка 17-річна з рупором?! Потім я набралася сміливості. Коли збирається більше людей, коли ти бачиш підтримку, бачиш, що це не тільки тобі важливо, а й іншим... (Надія, Закарпатська обл.).

Настали події 1 грудня. [...] перше, що ми вирішили: треба показати чернігівцям, оскільки ми місцеве телебачення, що відбувається в Києві, очима людей, які ходять поруч з ними, які так само бачать Чернігів. Ми вбачали своє завдання в тому, щоб показати: на Майдані в Києві люди не лише з Західної України, як це намагалася стверджувати Партія регіонів, а й чернігівці, і їх багато. [...] Я на той час була молодою журналісткою, яка тільки рік працювала на телебаченні. Мої старші колеги не розуміли, що відбувається, як ми це все будемо подавати. І ми відчували величезну відповідальність перед чернігівцями і намагалися зробити абсолютно все в рамках того, що нам дозволяв закон, аби люди могли отримати інформацію (Євгенія, Чернігівська обл.).

Десь на початку грудня ми вирішили влаштувати стрим. У нас був чисто спортивний інтерес: чи можна організувати трансляцію того, що відбувається на Майдані? І нам вдалося це зробити. [...] Нас дивилося дуже багато, це було дуже приємно. Це те, що відкрило для мене багатьох людей, медійну активність. Ми фактично стали публічними людьми. Це нас ставило на один рівень з тими самими політиками. Тобто ми мали якусь вагу в тих подіях, і люди це розуміли (Дмитро, Сумська обл.).

Ішов мітинг, зі сцени виступали представники різних громадських організацій, політичних партій та міський голова. Після свого виступу він передав слово молоді. Ми представили конкретний план дій, останнім пунктом якого було оголошення з понеділка загальної студентської страйки по всіх вишах Тернополя. Для нас це був серйозний виклик: по-перше, ніхто такого раніше не робив, а по-друге, студенти боялися, що їх виженуть з університетів. По завершенні мітингу до нас підходило багато людей — вони дякували за те, що у наших виступах був не популізм, а конструктивний план подальших дій (Любомир, Тернопільська обл.).

Оповідачі згадували небезпеки, з якими стикалися на регіональних майданах. Для них це було складним пережиттям. «Жорстоко побили», «вночі підпа-

лили двері квартири», «жах, гвалт, б'ють людей, кричать від болю», «для мене Майдан був такою стресовою ситуацією, бо я дуже боюся фізичного насилля», «було дуже страшно» — уривчасті спогади жінок про те, що складно пригадувати. Молоді жінки зізнавалися про страх перед очевидною загрозою навмисного завдання їм фізичної шкоди: «Я комфортно почуваюсь, доки ми діємо у правовому полі: говорити, судитися мені не страшно, ходити до чиновників, сперечатися... Але як тільки мені опонують із застосуванням фізичної сили, я просто гублюся, у мене така паніка виникає... Саме тому я поїхала з Криму досить рано, на початку окупації. Я не була готова до того тиску, який вже там почався» (Олександра, АР Крим). Респонденти усвідомлювали, що діють у конфліктному середовищі, насиченому ризиками і небезпекою. «Спочатку про якісь страхи навіть не думалося. Це відчуття вже пізніше прийшло» (Ігор, Чернівецька обл.); «Спочатку це був драйв, запал і якийсь юнацький максималізм. [...] треба було приймати рішення, що з цим робити далі: брати на себе цю відповідальність — за себе і за своїх друзів — чи піддатися страху» (Тетяна, Івано-Франківська обл.).

Загроза відкриття кримінального провадження — нова реальність, з якою зіткнулися молоді активісти (Ірина, Хмельницька обл.; Майя, Волинська обл.; Микола, Волинська обл.; Олена, Кіровоградська обл.; Андрій, Запорізька обл.). Розповідали як про свій випадок, так і про арешти близьких людей. Йшлося не так про страхи перед арештом (хоча вони звичайно були), як про залишені незакінчені справи, абсурдність ситуації і навіть мотивацію до активніших дій. Окрема тематика розповідей — «коли активно вивели тітушок». Згадували про сутички з тітушками, поранення друзів, а у випадку донецького Майдану — перехід у підпільний період (Євгенія, Чернігівська обл.; Олексій, Миколаївська обл.; Крістіна, Миколаївська обл.; Артур, Донецька обл.).

Небесна Сотня: «Вони пожертвували собою заради того, щоби ми могли жити краще»

22 січня 2014 року, в День Соборності України снайпери «Беркуту» застрелили Сергія Нігояна (1993 р. н.) і Михайла Жизневського (1988 р. н.) — перших загиблих, після них пішов відлік жертв режиму, названих Небесною Сотнею. В перші смерті на Майдані не вірили одразу: «[...] вбили Сергія Нігояна. У мене був шок. Я стала перевіряти новини [...]. Можливо, його підстрелили, чи побили, поламали руки-ноги, але точно не вбили. Ну як?.. Це неможливо. Тоді я прочитала, що все-таки це правда. Я була в ступорі, дві години ні з ким не розмовляла, просто сиділа і дивилася в одну точку» (Юлія, Чернівецька обл.).

То було вже не стояння за гідність, то був початок війни за гідність. «Я щось носив, допомагав будувати барикади, щось таке. Щоб було хоч якесь заняття» (Маркіян, Львівська обл.); «[...] моєю функцією став переклад англійською мовою постів зі сторінки «Євромайдан SOS» і взагалі будь-яких постів про Майдан у Фейсбуці. Адже за нашими подіями спостерігало багато людей у світі» (Ірина, Хмельницька обл.); «[З Кропивницького до Києва чоловік] возив медикаменти, забирав і відвозив людей. Усю ніч у дорозі — зранку на роботу. І так кілька днів поспіль» (Олена, Кіровоградська обл.); «І ти розумієш, що просто не можна вдома залишатися» (Ірина, Херсонська обл.).

Те, що це саме війна, усвідомлювалося поступово. «Вже потім, коли ми відступили трохи, бо нас почали труїти газом, я зрозумів, що це просто так не закінчиться, це не просто заворушка» (Іван, Сумська обл.); «Ми не усвідомлювали взагалі, що сталося. Усвідомлення прийшло вже після того, як ми повернулися до Львова. Прокинулися вдома, і тоді вся картина склалася» (Любомир, Львівська обл.); «Андрія Мовчана вбили». А я написала ці слова на нашій демальянсівській сторінці у Фейсбуці. Не вірячи в те, що відбувається, в те, що я роблю...» (Віра, Одеська обл.).

«Вони — Герої»

Думаю, якби на Майдані все відразу перейшло до насильства, в нас би не було такої підтримки Європи і більшості населення всередині країни. Це спихнули б на радикалів, і їх би не підтримали. Але дуже довгий час люди просто стояли і демонстрували свою позицію. З іншого боку, без людей, які були готові на радикальніші дії, протест, напевно, нікуди б не дійшов. Усе, мабуть, просто згасло б. Але, врешті, чому Майдан переміг? На мою думку, через самопожертву тих, хто залишався там стояти — коли вбивали людей, їхніх друзів. Вони там залишалися, і це була така жертва... Для мене це щось подібне до біблійних історій про Ісуса — коли він пожертвував собою заради більшого блага і заради інших людей. Ці люди — Небесна Сотня — здійснили святий вчинок, на мою думку. Вони жертвували собою заради того, щоби ми, всі решта, могли жити краще (Маркіян, Львівська обл.).

Так багато людей у центрі міста, як на прощанні з Віктором Чміленком, я не пам'ятаю. Хоча у нас і до того були велелюдні зібрання, але того дня це була просто якась стихія... Рух центральною вулицею був перекритий повністю. Люди заповнили площу і прилеглі вулиці. Ми плакали. Був розпач, горе. Один із найважчих днів у житті. Це був перший Герой, з яким нам довелося попрощатися. На жаль, лише перший. Після прощання люди ще далеко проводжали поховальний кортеж. Ішли не перекритими вулицями, бо це вже не було заплановано, просто між машинами, блокуючи їхній рух. Тисячі людей, вигуквали: «Герої не вмирають!» І йшли, йшли, йшли... (Олена, Кіровоградська обл.).

Один із демальянсівців, Андрій Мовчан, загинув на Майдані. Він був членом нашої партії досить давно. Ми з ним були знайомі, хоча він був не надто говірким, не дуже активним; у нас були різні темпераменти. [...] Приїхали в Київ, на Європейську площу, вивантажуємо з машини те все, і рук не вистачає [...]. І Андрій просто мовчки взявся допомагати. У нього був свій стиль майданування: удень він був на роботі, а вночі приходив на Майдан. Практично всі три місяці. Я як зараз бачу: ми несемо ці медикаменти і все таке інше... А друга картинка — як Андрій сидить у таборі, просто сидить, просто є, тому що вночі найменше людей. Він приходив, запитує, що потрібно, чим допомогти, і просто допомагає, без особливого фанатизму, радикалізації (Дмитро, Житомирська обл.).

Щоразу, коли я приїжджаю до Києва, не знаю, чому, але їду на Хрещатик і їду по алеї Героїв Небесної Сотні. Дивлюся на обличчя цих людей, і в мене таке відчуття, що кожного з них я знаю. Хоча насправді з усіх, хто загинув, знала лише Устима Голоднюка, і то ми мимохідь познайомилися, це все швидко відбулося. Особисто я цю людину не знала. Це нестерпний біль, і це дуже страшно. У мене внутрішнє відчуття, ніби я їх усіх знала. Тому я впевнено можу сказати, що вони — Герої (Крістіна, Миколаївська обл.).

У житті кожної людини є такі моменти, коли треба перевіряти, чи ти «добро», чи «зло» — чи ти правильно рухаєшся, чи ні. І в мене ця точка пов'язана з Майданом: я задаю собі питання і ставлю себе в ту ситуацію — як би я вчинила тоді? Мені здається, у той час я завжди приймала правильні рішення. З Франківська один із наймолодших Героїв Небесної Сотні, Роман Гурик. Коли я шукаю відповіді на складні питання, то прихожу до скверу,

де його поховали, і мені стає легше. Я дуже легко переносюсь у часи Майдану і отримую потрібні відповіді (Тетяна, Івано-Франківська обл.).

Осмислення досвіду: «Вищий рівень толерантності, більше завзяття, відповідальність»

За свідченнями респондентів значення того, що відбувалося з країною і з ними самими, досягається не одразу. І це не баланс втрат і здобутків, а індивідуалізована вимога уяснити для самого себе, хто ти і такі, як ти, є і ким маєш/прагнеш бути. «Багато людей відчувають свою відповідальність через ціну, яку заплатила Небесна Сотня. [...] Я думаю, це породило у багатьох вищий рівень толерантності, більше завзяття, прагнення до змін і відповідальність» (Маркіян, Львівська обл.); «[...] це поштовх для кожного представника нашої країни — здійснювати конкретні зміни в собі, брати певну відповідальність за ці процеси» (Максим, Івано-Франківська обл.); «Зараз я трішечки по-іншому загалом дивлюся на країну, на своє завдання, на те, що я особисто можу зробити» (Євгенія, Миколаївська обл.); «Я стала набагато серйознішою, ніж була до того, я відповідальнішою стала» (Аліна, Рівненська обл.); «Я все ж таки став більш свідомо ставитися до свого життя» (Михайло, Миколаївська обл.); «Як би там не було, за все треба нести відповідальність, і я свою несу. Не з примусу, це життєва позиція» (Віра, Одеська обл.); «[...] найцінніше — це те, хто тебе оточує, а не скільки ти заробляєш чи яку зробив кар'єру» (Аліна, Рівненська обл.).

Майдан, як влучно підсумувала журналістка і громадська діячка з Луцька 1991 року народження, був «моєю персональною війною за кращу мене у цій країні» (Марія, Волинська обл.). Бути кращим означало бути відповідальнішим: «Коли кожен візьме на себе відповідальність і почне здійснювати конкретні зміни сам, тоді відбудуться певні зміни і в країні» (Максим, Івано-Франківська обл.); «Якби кожна людина справді робила якусь свою, хай малу, справу, це могло б вилитися у великі речі» (Андрій, Запорізька обл.). Найчастіше йшлося про якісне виконання професійних обов'язків чи справи, за яку взялися: «... як би я міг і хотів змінити країну, я роблю це професійно, через ІТ» (Маркіян, Львівська обл.); «... зрозуміла, що професія, яку я обрала, — це не жарт, і якась моя помилка може коштувати комусь життя» (Аліна, Рівненська обл.).

Досвід Майдану додав більшого завзяття й упевненості в собі, довіри до самого себе і віри в самого себе: «Більше стало впевненості, що я особисто можу впливати на це все. Своїми справами, великими чи малими, я можу показувати приклад іншим» (Євгенія, Миколаївська обл.); «Майдан дав мені більше сили і бажання» (Валентин, Донецька обл.); «Раніше я була не дуже сильною та рішучою. [...] Після Майдану це стало легше — адже ти бачиш людей, які хочуть тебе чути. Крім того, в мене після цих подій з'явилося кілька цілей, якась нова мета» (Альона, Кіровоградська обл.).

У спонтанних розповідях неодмінно присутнє і нове відчуття — відчуття ідентичності з країною, насичене емоційним переживанням своєї належності до України, яке виразніше формулює жіноча половина ровесників незалежності: «Я завжди любила свою країну і державу — виховання в мене, мабуть, таке.

Зараз усе це в мені стало, мабуть, трохи сильніше» (Євгенія, Миколаївська обл.); «Це мій шлях — з моєю країною, моєю землею, моїми українцями — такими, як вони є, інших у мене немає. Я все це люблю. Я за все це буду боротися» (Віра, Одеська обл.); «Це Україна, її треба берегти. І я її люблю більше за все на світі» (Юлія, Житомирська обл.).

На момент інтерв'ювання оповідачі були оптимістично налаштовані щодо пореволюційного українського суспільства і подальшого розвитку країни: «Наша нація почала трансформуватися у справжню патріотичну країну. Головне нам продовжувати рухатися у цьому напрямку» (Андрій, Кіровоградська обл.); «Ми зможемо *step by step* прийти в іншу державу. В державу, де влада працюватиме на цих людей» (Євгенія, Миколаївська обл.); «Сподіваюся, побудуємо» (Андрій, Запорізька обл.); «Вже психологічно іншою стала країна. Але наша велика проблема в тому, що ми не знаємо, як жити у цьому демократичному світі. Бо просто не маємо досвіду. І от треба цю свободу протягнути якомога довше, і досвід з'явиться: все більше і більше людей будуть розуміти, як займатися бізнесом, зростатиме політична культура, люди розумітимуть, кого обирати, а кого ні. Це питання часу» (Валентин, Донецька обл.).

Висновки

Наведені вище висловлювання учасників столичного Майдану і регіональних майданів узагальнимо у чотирьох підсумкових міркуваннях. По-перше, «ровесники незалежності» — це молоді люди, які тільки-но завершили чи ще не завершили, професійну освіту, і в них попереду більша частина життя. І тому природна їхня підвищена заклопотаність *майбутнім* — як власним, так і країни в цілому. І не таким майбутнім, що стане простою екстраполяцією сьогодення, а таким, що постане за умови рішучої незгоди з певними «реаліями» політичного і соціального порядку, тими, що слід залишити позаду, в минулому. Їх має заступити новий соціальний порядок, у підґрунті якого — гідність індивідів як мета еволюції держави і як те, що поступово утверджується, стає непереборним фактом спільного існування. При цьому необхідною умовою такої спрямованості соціальної мобільності стає культивування «кращого» в самих індивідах.

По-друге, такий процес соціально-індивідуального удосконалення спричиняється до формування активної й дедалі більшої верстви носіїв соціальної властивості, яку соціологи та політологи позначають як *громадянську компетентність*. Ідеться про результативну комунікацію між різного рівня органами влади і людьми щодо справ, які стосуються задоволення індивідуально-вітальних й загально-вітальних потреб у рамках національної держави. А результативність завжди є похідною від знань та уміння досягати успіху з урахуванням наявних обставин та обмежень, а також від волі та зусиль, спрямованих на подолання реальних чи тільки уявних обставин та обмежень з огляду на високі моральні й соціальні стандарти.

По-третє, чи не найважливішою складовою громадянської компетентності є «історична відповідальність». Вона завжди передбачає дію: вербальну — «з нами так не можна» та реальну — «ми цього не допустимо». З усвідомленням того, що протидія цьому несе ризики і небезпеки професійній кар'єрі й навіть життю.

І тоді приймати історичну відповідальність означає приймати весь можливий спектр її наслідків. У спогадах наших респондентів це завжди однобічна відповідальність — їхня власна, індивідуальна. Ніхто не згадує відповідальність держави, що ніби перебуває за межами актуального, у сфері можливого.

По-четверте, теми солідарності, взаємної допомоги, доброзичливості, підтримки домінують у повідомленнях інформантів незалежно від їхнього соціального статусу. Тобто стан залучення у ситуацію передбачає й певний ступінь вирівнювання, гомогенізації. Однак не тотальної, адже зберігаються внутрішні відмінності у цій фракції вікової когорти ровесників незалежності у ставленні, наприклад, до євроінтеграції України. Долучення до події долає, отже, не всі внутрішні відмінності.

Утопічна тональність, що супроводжує спомини учасників подій 2013–2014 років в Україні, притаманна молодості в цілому і кожному поколінню, що з'являється на підмостках історії. Втім, обертон тут завжди виразний і той самий од віку: соціальні інститути й порядки були і залишаються наслідками дій людей, вони мусять змінюватися на вимоги часу, прогресу технологій, потреб регіональних і територіальних спільнот.

Джерела

Кульчицький, С. (2020). «Революція розпаду» 1991 року й наступні революційні спалахи в Україні: закономірності пострадянської динаміки українського суспільства. В: *Революція Гідності: на шляху до історії*. Відп. ред.: І. Пошивайло, Л. Онишко (сс. 169–181). Київ: Національний музей Революції Гідності.

Літопис самовидців: Дев'ять місяців українського спротиву (2014). Авт. пр.: О. Забужко; упоряд. Т. Терен; передм.: С. Алексєвич. Київ: Комора.

Майдан від першої особи. 45 історій Революції Гідності (2015). Упоряд.: Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ: К.І.С.

Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах (2016). Упоряд.: Т. Ковтунович, Т. Привалко; Укр. ін-т нац. пам'яті (вип. 2). Київ: К.І.С.

Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3. Ч. 1: АР Крим — Луганська область (2017). Уклад.: О. Білобровець, Л. Бондарук, Т. Ковтунович, Т. Привалко [та ін.]; відп. ред.: Т. Привалко; Укр. ін-т нац. пам'яті. Київ: К.І.С.

Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3. Ч. 2. Львівська — Чернігівська області (2018). Уклад.: Г. Боднар, О. Доброер, Т. Ковтунович, О. Морозова, О. Стукалова [та ін.]; відп. ред.: Т. Привалко; Укр. ін-т нац. пам'яті. Київ: К.І.С.

Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки (2016). За ред. Л. Фінберга, У. Головач. Київ: Дух і літера.

Революція Гідності: на шляху до історії. Збірник наукових праць (2020). Відп. ред.: І. Пошивайло, Л. Онишко. Київ: Національний музей Революції Гідності.

Шор, М. (2018). *Українська ніч. Історія революції зблизка*. Пер. з англ.: О. Буценко. Київ: Дух і літера.

Шведа, Ю. (2014). Революція Гідності у контексті загальної теорії соціальних революцій. Отримано з: https://zaxid.net/revolyutsiya_gidnosti_u_konteksti_zagalnoyi_teoriyi_sotsialnih_revolyutsiy_n1301345

Ukraine's Euromaidan: Analyses of a Civil Revolution. (2015). Ed. by D.R. Marples, F.V. Mills (Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Bd. 138). Stuttgart: ibidem Press.

Отримано 30.06.2021

References

- Kulchytskyi, S. (2020). The 1991 «Collapse Revolution» and the next revolutionary outbreaks in Ukraine: regularities of the Post-Soviet dynamics of Ukrainian society. [In Ukrainian]. In: *The Revolution of Dignity: on its way to history. Collection of research contributions*. Ed. by I. Poshyvailo, L. Onyshko (pp. 169-181). Kyiv: National Museum of the Revolution of Dignity. [= Кульчицький 2020]
- Maidan from the first person. 45 stories of the Revolution of Dignity* (2015). Ed. by T. Kovtunovych, T. Pryvalko. [In Ukrainian]. Kyiv: K.I.S. [=Майдан 2015]
- Maidan from the first person. Art at the barricades* (2016). Ed. by T. Kovtunovych, T. Pryvalko. Ukrainian Institute of National Memory. Iss. 2. [In Ukrainian]. Kyiv: K.I.S. [=Майдан 2016]
- Maidan from the first person. Regional dimension. Vol. 3 in 2 parts. Part 1. AR Crimea – Lugansk region* (2017). Ed. by T. Pryvalko. Ukrainian Institute of National Memory. [In Ukrainian]. Kyiv: K.I.S. [=Майдан 2017]
- Maidan from the first person. Regional dimension. Vol. 3 in 2 parts. Part 2. Lviv region – Chernihiv region* (2018). Ed. by T. Pryvalko. Ukrainian Institute of National Memory. [In Ukrainian]. Kyiv: K.I.S. [=Майдан 2018]
- Maidan. Testimony. Kyiv, 2013–2014* (2016). Ed. by L. Finberh, U. Holovach. [In Ukrainian]. Kyiv: Dukh i litera. [=Майдан. Свідчення 2016]
- Shveda, Yu. (2014). The Revolution of Dignity in the context of the general theory of social revolutions. [In Ukrainian]. Retrieved from: https://zaxid.net/revolyutsiya_gidnosti_u_konteksti_zagalnoyi_teoriyi_sotsialnih_revolyutsiy_n1301345 [= Шведа 2014]
- Shore, M. (2018). *The Ukrainian night. An intimate history of Revolution*. [In Ukrainian]. Kyiv: Dukh i litera. [=Шор 2018]
- The chronicle of self-seekers: nine months of Ukrainian resistance* (2014). Auth. of the proj. O. Zabuzhko. Ed. by T. Teren; foreword: S. Aleksievich. [In Ukrainian]. Kyiv: Komora. [=Літопис 2014]
- The Revolution of Dignity: on its way to history*. Collection of research contributions (2020). Ed. by I. Poshyvailo, L. Onyshko. [In Ukrainian]. Kyiv: National Museum of the Revolution of Dignity. [=Революція 2020]
- Ukraine's Euromaidan: Analyses of a Civil Revolution* (2015). Ed. by D.R. Marples, F.V. Mills (Soviet and Post-Soviet Politics and Society. Bd. 138.). Stuttgart: ibidem Press.

Received 30.06.2021

ГАЛИНА БОДНАР

Покоління незалежності в Революції Гідності

У статті виокремлено середовище покоління незалежності в Революції Гідності, проаналізовано мотивацію участі, настрої, уявлення та очікування, їхню трансформацію з розвитком подій, досвід і уроки Майдану. Джерельним підґрунтям дослідження стали матеріали усної історії — 59 глибинних інтерв'ю з уродженцями всіх регіонів України та АР Крим. Означено регіональні (не)відмінності пояснення ровесниками незалежності своєї участі у протестах і конкретні події, які цьому передували. Записи в областях дали змогу подивитися зблизька на діяльність локальних майданів, коли добре проглядалися зріз столиця–регіон, новий досвід і виклики, з якими стикалися місцеві активісти, гендерні відмінності, постмайданівські (не) трансформації в регіонах. Виокремлено спогади про лютневі події 2014 року та образ Небесної Сотні. Молоді люди цінували «внутрішній світ» революції — єдність, взаєморозуміння, підтримку і допомогу, які вони знайшли серед майданівців, і не були готові до смертей на Майдані. Ще свіжі, з відстані двох-трьох років, розповіді про персональні досвіди та уроки Революції Гідності, бачення свого майбутнього і майбутнього країни загалом уможливили бачення постмайданівського українського суспільства з перспективи покоління незалежності.

Ключові слова: покоління незалежності, Революція Гідності, глибинні інтерв'ю, мотивація, досвід

ГАЛИНА БОДНАР

Поколение независимости в Революции Достоинства

В статье выделено поколение независимости в Революции Достоинства, проанализированы мотивация участия, настроения, представления и ожидания, их трансформация с развитием событий, опыт и уроки Майдана. Источниками для исследования стали устные истории — 59 глубинных интервью с уроженцами всех регионов Украины и АР Крым. Отмечены региональные (не)различия объяснения ровесниками независимости своего участия в протестах и конкретные события, которые этому предшествовали. Записи в областях позволили детально рассмотреть деятельность локальных майданов, когда хорошо просматривались срез столица–регион, новый опыт и вызовы, с которыми сталкивались местные активисты, гендерные различия, (не)трансформации в регионах в постмайдановский период. Выделены воспоминания о февральских событиях 2014 года и образ Небесной Сотни. Молодые люди ценили «внутренний мир» революции — единство, взаимопонимание, поддержку и помощь, которые они нашли среди майдановцев, и не были готовы к смертям на Майдане. Еще свежие, с расстояния двух-трех лет, рассказы о персональных опытах и уроках Революции Достоинства, видение своего будущего и будущего страны в целом позволили увидеть постмайдановское украинское общество глазами поколения независимости.

Ключевые слова: поколение независимости, Революция Достоинства, глубинные интервью, мотивация, опыт

HALYNA BODNAR

Generation of Independence in the Revolution of Dignity

The paper highlights the environment of the generation of independence in the Revolution of Dignity, studies the motivation of participation, moods, ideas and expectations, their transformation with the development of events, experiences and lessons of the Maidan. We have 59 in-depth interviews with natives of all regions of Ukraine and the Autonomous Republic of Crimea, which have become a basis for the research. Regional groundwork allowed us to take a closer look at the activities of local Maidans, when the contrast between the capital and the regions, new experiences and challenges faced by local activists, gender differences, post-Maidan (non)-transformations in the regions were clearly visible. The paper also focuses on the recollections of the events of February 2014 and the image of the Heavenly Hundred. The young people appreciated the «inner world» of the revolution — the unity, mutual understanding, support and help they found among the Maidan residents. They were not ready to face the death on the Maidan. After two or three years, their personal stories and lessons taken of the Revolution of Dignity, visions of their future and the country as a whole are still fresh and allow to reveal the post-Maidan Ukrainian society from the perspective of the generation of independence.

Keywords: generation of independence, Revolution of Dignity, in-depth interviews, motivation, experience